

УДК 002.55:342

БЕЛЄВЦЕВА В.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Наукової лабораторії проблем протидії злочинам у сфері
державної безпеки Інституту дослідження проблем
державної безпеки СБ України

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

***Анотація.** Про розкриття сутності та змісту правового режиму інформаційних ресурсів. Наведені правові межі дії даного режиму та характеристика основних його складових.*

***Аннотація.** О раскрытии сущности и содержания правового режима информационных ресурсов. Приведены правовые рамки действия данного режима и характеристика основных его составляющих.*

***Summary.** On discovering of essence and content of legal regime of informational resources. The legal framework of such regime activity and characteristic of its main components are given.*

***Ключові слова:** правовий режим інформаційних ресурсів, інформаційний продукт, інформаційна безпека, інформаційні правовідносини.*

Для розкриття поняття “правовий режим інформаційних ресурсів” необхідно визначитися з тим, що взагалі розуміється під правовим режимом, в чому полягає його сутність. Узагальнюючи різні підходи до визначення правового режиму, слід зазначити, що під режимом розуміється встановлений порядок будь-яких речей, їх використання, володіння, розпорядження ними, а також порядок взаємовідносин, що виникають у певній сфері життєдіяльності. Отже, правовий режим – це особливий порядок правового регулювання, встановлений державою у вигляді правових норм і забезпечений силою державного примусу. З наведеної вище тези можна побачити, що правовий режим обумовлений наявністю конкретного порядку. У свою чергу порядок є технологічною послідовністю здійснення одних дій за іншими. Як слушно відзначають автори А.У. Малько та О.С. Родіонов: “Правові режими забезпечують стійке нормативне регулювання групи суспільних відносин, певної ділянки соціального життя, сприяють оптимальному використанню конкретних об’єктів” [1].

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що для встановлення правового режиму необхідне послідовне технологічне здійснення певних дій, порушення порядку виконання яких може спричинити неадекватність правових норм існуючої дійсності. Ефективне функціонування правового режиму припускає здійснення, по-перше, логічно обгрунтованих й, по-друге, закономірно та послідовно витікаючих з попередніх дій. Перш ніж користуватися будь-яким технічно складним предметом, для дієвого його функціонування доцільно було б вивчити інструкцію з експлуатації, оскільки невивчення (або незнання взагалі) мінімальних експлуатаційних вимог може призвести до сумних наслідків. Вищенаведений приклад, на погляд В.Е. Разуваєва, повною мірою відображає іманентну сутність справжньої роботи [9].

Безумовно, режим інформаційних ресурсів встановлюється для того, щоб надати можливість їх власнику розпоряджатися ними на свій розсуд: надавати в користування іншим особам, продавати, дарувати, міняти, одержувати певну вигоду від використання, а також обмежувати доступ. Принципово важливим виступає твердження про те, що правовий режим інформаційних ресурсів обумовлює цивільний обіг, що складається серед суб’єктів інформаційного обміну з приводу інформаційних ресурсів. З метою

забезпечення нормального функціонування зазначеного обігу Закон України “Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України” встановлює призначений для цього термін – “державні інформаційні ресурси”, а саме: це інформація, яка є власністю держави та необхідність захисту якої визначено законодавством (ст. 1) [4].

Позиція законодавця з приводу визначення поняття інформаційних ресурсів також має своє відображення у ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації”. Під ними розуміється сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо) [8].

В останньому випадку законодавець не говорить про те, що інформаційні ресурси – це, перш за все, інформація, а вже потім – сукупність документів у сенсі будь-якого носія. У документах, що зберігаються в інформаційних системах, обов’язково присутня інформація, але інформація особливого роду. Тобто та, що оброблена і зафіксована особливим чином.

На сьогодні досить широко використовується разом з категорією “інформаційні ресурси” поняття “інформаційний продукт”. Вважаємо, що не варто ототожнювати ці дефініції, оскільки це різнопланові поняття.

Що розуміється під інформаційними ресурсами, було наведено вище. Тому, не зупиняючись на цьому визначенні, зазначимо, що поняття “інформаційний продукт” не міститься в Законі України “Про інформацію”, хоча, на думку автора, це доцільно зробити з наступних причин:

- ототожнення категорій “інформаційний ресурс” та “інформаційний продукт” веде до їх неточного розуміння в різних сферах життєдіяльності, що несприятливо позначається на розвитку інформаційних процесів;

- наявність в Законі України “Про інформацію” категорії “інформаційний продукт” забезпечить чіткість та уніфікацію в розумінні даного явища, а також встановить єдине поняття для учених-юристів і практиків;

- встановлення поняття “інформаційний продукт” та його визначення саме в Законі України “Про інформацію” ще раз підкреслить базовість даного правового акта.

Проте відсутність в наведеному вище Законі поняття “інформаційний продукт” не заперечує його наявність в інших нормативних актах. Так, у ст. 1 Закону України “Про Національну програму інформатизації” проголошується, що інформаційний продукт – документована інформація, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів [8]. З даного визначення видно, що інформаційний продукт – це документована інформація, яка підготовлена (підібрана, проаналізована) для конкретного споживача, для використання в конкретних обставинах. Наприклад, норми Податкового кодексу України (далі – ПКУ) можуть мати різне практичне значення для бухгалтера та юриста. Відповідно до цього самі норми ПКУ у “чистому” вигляді виступатимуть інформаційним ресурсом і для юриста, і для бухгалтера. Проте, з метою успішного застосування ПКУ на практиці видаються різні коментарі офіційних органів, які можуть бути підготовлені окремо для юристів та окремо для бухгалтерів. У такому разі спеціалізований коментар, підготовлений для практикуючого юриста, буде для нього інформаційним продуктом. Для бухгалтера вказаним продуктом виступатиме відповідний, призначений для професії бухгалтера, коментар, який задовольнить його потреби при застосуванні ПКУ в його професійній діяльності та може не задовольнити потреби юриста (якщо не брати до уваги суб’єктивний бік питання).

Іншим прикладом інформаційного продукту може виступати інформація про дітей, які опинились у складних життєвих обставинах. Сам по собі Єдиний банк даних про дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, є інформаційним ресурсом відповідного рівня (державного, місцевого або регіонального). Проте інформація про

конкретну дитину, яку громадянин бажав би прийняти на виховання в свою сім'ю, представлена йому місцевим, регіональним або державним оператором Єдиного банку даних про дітей у письмовій формі, де вказуються відомості, встановлені чинним законодавством України, буде для цього громадянина інформаційним продуктом, тобто документованою інформацією, підготовленою з урахуванням його побажань і потреб [2].

Слід також мати на увазі, що визначення інформаційного продукту в конкретних інформаційних відносинах залежить від стадії обробки інформації будь-якою особою. Йдеться фактично про те, що одна й та сама документована інформація в межах різних відносин може бути й інформаційним ресурсом, й інформаційним продуктом. Наприклад, публікація в газеті є для аналітика інформаційним ресурсом, а той висновок, що він зробить на основі її повноцінного аналізу, створене ним безпосередньо, оброблене – вже інформаційний продукт. У той самий час журналіст, який писав публікацію, користувався іншими інформаційними ресурсами, сама публікація, яка міститься в засобі масової інформації, що стала результатом його творчої діяльності, – інформаційний продукт.

На думку автора, головною відмінністю інформаційного продукту від інформаційного ресурсу є підготовленість (або непідготовленість) інформації для конкретного споживача. Разом з цим необхідно виділити деякі характеризуючі особливості інформаційного продукту, що мають теоретико-практичне значення:

1) інформаційний продукт – це завжди результат праці, породження або слідство обробки інформаційного ресурсу. Інформаційний продукт створюється в процесі творчої, виробничої, аналітичної, синтетичної та інших корисних видів діяльності;

2) інформаційний продукт може бути залучений за бажанням власника в економічний обіг, слідством чого може бути, наприклад, перехід права власності;

3) інформаційний продукт завжди відповідає потребам тих або інших споживачів. При створенні продукту чітко простежується ідея, тобто головний задум, заради реалізації якого й створюється цей продукт;

4) при формуванні інформаційного продукту враховується дві позиції: позиція споживача інформації (замовника, покупця), якому потрібна інформація певної спрямованості, та позиція власника через безпосереднє оригінальне формування інформаційного продукту.

З урахуванням зазначених особливостей виявляється певна схожість інформаційного продукту з поняттям “інтелектуальна власність”. Проте вважаємо, що дані категорії можуть бути ототожені лише за ознакою загальних характеристик, властивих обом поняттям, але з точки зору істотної спрямованості та іманентних причин виникнення наведені дефініції не є в повному розумінні ідентичними.

Повертаючись до інституту правового режиму інформаційних ресурсів, необхідно вказати норми, які повинні бути законодавчо закріплені, та визначати цей правовий режим, а саме вони обов'язково повинні встановлювати:

- порядок документування інформації;
- право власності на окремі документи і окремі масиви документів в інформаційних системах;
- категорії інформації за рівнем доступу до неї;
- порядок правового захисту інформації.

Наявність цих 4 складових забезпечує всі характеристики інформаційних ресурсів як об'єкта відносин і гарантує можливість його захисту законодавством. На жаль, на цей час в нормативно-правових актах України не усі зазначені вище норми врегульовано. Однак, розглянемо кожен складову правового режиму інформаційних ресурсів більш детально.

Першою складовою правового режиму інформаційних ресурсів є порядок документування інформації. Необхідно зазначити, що документування інформації є обов'язковою умовою включення інформації в інформаційний ресурс. Важливо законодавчо врегулювати порядок документування, що встановлюється органами державної влади, відповідальними за організацію діловодства, стандартизацію документів та їх масивів, безпеку України, а також визначати умови набуття юридичної сили документом, одержаним з автоматизованих інформаційних систем, наприклад після його підписання посадовцем в порядку, встановленому законодавством України.

Далі слід зазначити, що у 2003 році був прийнятий Закон України “Про електронний цифровий підпис” [6], що визначає правовий статус електронного цифрового підпису та регулює відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису. При дотриманні певних умов, встановлених законом, такий підпис в електронному документі прирівнюється до власноручного підпису (печатки). Відповідно до ч. 1 ст. 4 вказаного Закону він призначений для забезпечення діяльності фізичних та юридичних осіб, яка здійснюється з використанням електронних документів. Безумовно, Закон України “Про електронний цифровий підпис” зможе помітно полегшити життя тим, хто постійно “спілкується” з комп'ютером і здійснює операції за допомогою використання телекомунікаційних технологій. Проте таким чином можуть бути завірені тільки ті операції, які не вимагають нотаріального посвідчення. Що ж до практичного застосування електронного цифрового підпису, то з'ясувалося, що працювати даний закон не може, оскільки західні стандарти не збігаються з українськими. Але у цілому можна відзначити, що вказаний Закон, не беручи до уваги міжнародні стандарти в системі електронного документообігу та їх невідповідність українським, має, безумовно, прогресивне значення на території України. Електронний цифровий підпис, будучи засобом надання електронному документу юридичної сили (або значущості), є вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа (ст. 1 Закону України “Про електронний цифровий підпис”). Таким чином, призначення електронного цифрового підпису можна звести до наступних цілей:

- 1) надання електронному документу юридичної сили;
- 2) захист документа від підробки;
- 3) ідентифікація власника сертифікату ключа підпису;
- 4) встановлення відсутності спотворення інформації в електронному документі;
- 5) підтвердження достовірності документа в електронній формі;
- 6) стійке формування і розвиток цивільного обігу при використанні ЕОМ;
- 7) скорочення часу, потрібного на проставляння власноручного підпису на будь-якому документі.

Наступна складова правового режиму інформаційних ресурсів полягає в установленні права власності на інформаційні ресурси. У цьому сенсі інформаційні ресурси можуть бути елементом складу майна Української держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань та громадян. Відносини з приводу права власності на інформаційні ресурси регулюються цивільним законодавством і, отже, всі норми, встановлені Цивільним кодексом України, у сфері права власності розповсюджуються й на інформаційні ресурси. Дана теза могла б припускати, що право власності на інформаційні ресурси традиційно зводиться до наявності трьох правочинів: володіння, користування і розпорядження. Проте інформаційні ресурси є специфічним

об'єктом права власності, і тому даному об'єкту властиві деякі відмінні риси, що відмежовують інформаційні ресурси від інших об'єктів. До таких відмінних рис можна віднести право власника інформаційного ресурсу визначати умови розпорядження документами при їх копіюванні і розповсюдженні. Фактично йдеться про те, що власник інформаційного ресурсу має право укласти договір про копіювання його інформаційного ресурсу і надання копій споживачу з яким-небудь громадянином або організацією, які виступатимуть посередниками в умовах інформаційного обміну. Встановлення права власності на інформаційні ресурси дозволяє власнику виробити певні механізми захисту інформаційних ресурсів, а також розробити конкретну технологію обороту інформаційних ресурсів і концепцію щодо використання даних ресурсів іншими особами.

Відмінні риси інформаційних ресурсів як об'єкта права власності відображаються також ще і в тому, що фактичне володіння ними є досить умовним терміном. Візьмемо, наприклад, електронний документ, що є, поза сумнівом, інформаційним ресурсом. Фактично потримати в руках, помацати його неможливо. Можна володіти магнітним носієм (дискетою), у якого є певна форма і в якому міститься безпосередньо електронний документ. Тому, користуючись правом власності на інформаційні ресурси, людина володіє фактично і носієм цього інформаційного ресурсу (хоча права власності на носій вона може і не мати).

Інша складова правового режиму інформаційних ресурсів передбачає обов'язок встановити категорію інформації за рівнем доступу до неї. У реаліях сьогодення особи, які зайняті в інформаційній сфері, постійно займаються збором, обробкою, накопиченням, зберіганням і наданням інформації (а також іншими видами інформаційної діяльності), для чого звертаються до різних інформаційних ресурсів. Безумовно, власник інформаційних ресурсів з метою захисту інформації встановлює рівень доступу до них. Рівень доступу до інформації (ступінь відкритості) означає, з одного боку, цінність і значущість даних відомостей, а з іншою, небажання осіб, які володіють конкретною інформацією, повідомляти її іншим. Разом з тим, законодавством встановлюються переліки інформації, доступ до якої не може бути обмежений.

Згідно з ч. 1 ст. 20 Закону України “Про інформацію” порядок доступу поділяє інформацію на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом, а остання у свою чергу може містити конфіденційну, таємну та службову інформацію.

Слід зробити акцент у даному аспекті правового режиму інформаційних ресурсів на ті з них, доступ до яких обмежений.

Відповідно до п. 4 ст. 21 Закону України “Про інформацію” до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості [3]:

- 1) про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- 2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
- 3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- 4) про факти порушення прав і свобод людини і громадянина;
- 5) про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
- 6) інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

До інформаційних ресурсів з обмеженим доступом відноситься, як вже зазначалося

вище, державна таємниця. Віднесення відомостей до державної таємниці визначається відповідно до Закону України “Про державну таємницю” [5], згідно з яким державна таємниця – це інформація, відомості, несанкціонований доступ до яких може заподіяти шкоду інтересам країни, держави. На даний момент перелік відомостей, віднесених до державної таємниці, міститься в Наказі Голови Служби безпеки України “Про затвердження відомостей, що становлять державну таємницю” від 12.08.05 р. [7]. При аналізі правових норм, які регулюють інститут державної таємниці, можна побачити, що вказаний інститут одержав жорсткий кримінально- та адміністративно-правовий захист.

Останньою складовою правового режиму інформаційних ресурсів, виступає встановлення порядку правового захисту інформації. Суть цієї складової зводиться до проблеми інформаційної безпеки, чому повинно бути присвячене окреме наукове дослідження.

Розглянуті у даній статті складові правового режиму інформаційних ресурсів підтверджують висловлену тезу про те, що правовий режим – це встановлена певна послідовність вчинення правових дій, без здійснення яких неможливо уявити саме поняття “правовий режим” й, відповідно, усього становлення процесу інформатизації як соціально-економічного та науково-технічного процесу у правовому просторі. Таким чином, правовий режим інформаційних ресурсів в цілому є складною процедурою з включення інформації до сфери цивільного обігу, що не може не підтверджувати високий ступінь важливості даної процедури та її деталізованого опрацювання на законодавчому рівні. Саме законодавче визначення дозволить різним інформаційним системам, технологіям та суб’єктам інформаційного обміну працювати в легальному режимі.

Використана література

1. Малько А.У., Родионов О.С. Правовые режимы в российском законодательстве // Офіційний вісник України. – 2001. – № 9. – С. 19.
2. Порядок ведення Єдиного електронного банку даних дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства у справах сім’ї, молоді та спорту від 18.11.08 р. № 4580 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 98. – С. 57. – Ст. 3251.
3. Про внесення змін до Закону України “Про інформацію”: Закон України від 13.01.11 р. № 2938-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10. – С. 21. – Ст. 445.
4. Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України : Закон України від 23.02.06 р. № 3475-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – С. 1094. – Ст. 258.
5. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.94 р. № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – С. 422. – Ст. 93.
6. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.03 р. № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.
7. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Голови Служби безпеки України від 12.08.05 р. № 440 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 34. – С. 172. – Ст. 2089.
8. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27. – Ст. 181.
9. Разуваев В.Э. Информатизация в юриспруденции: правовой режим информационных ресурсов. – Режим доступу : [//www.tarasei.narod.ru/read/st2003.2.htm](http://www.tarasei.narod.ru/read/st2003.2.htm)

~~~~~ * * * ~~~~~